

- розроблення та виконання програм адаптації громадян, які втратили свою роботу за кордоном та повертаються в Україну;
- створення системи підтримки розвитку малого бізнесу (зокрема, щодо забезпечення освітніми, юридичними, консультаційними, інформаційно-рекламними, соціальними послугами).

Література

1. Грішнова О.А., Крехівський І.О. Ринок праці України під впливом глобалізації // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект – Сб. науч. Трудов. – Донецк: ДонНУ, 2007. – С. 32 – 40.
2. Лісогор Л.С. Ризики на ринку праці України: вплив кризових тенденцій // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2010. – №4 (43), частина III. – С. 87 – 91.
3. Населення України: трудова еміграція в Україні: монографія / Лібанова Е.М., Лісогор Л.С., Ткаченко Л.Г. та ін. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, Держкомстат, 2010. – 265 с.
4. Ринок праці та зайнятість населення: проблеми теорії та виклики практики : монографія / Лісогор Л.С. та ін.; Ред. - координатор М.В. Туленков. – К.: ІПК ДСЗУ, 2010. – 363 с.
5. Розвиток ринку праці України: тенденції та перспективи: монографія / В.В. Онікієнко, Л.Г.Ткаченко, Л.М. Ємельяненко; [рец.: І.Ф. Гнибіденко]. – К.: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2007. – 285 с.
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Баланда А.Л. Соціально-економічні фактори зумовленості міжнародної міграції населення / А.Л. Баланда // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – №3. – 2010. – С. 4 – 9.
8. Праця України у 2011 році: Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publ11_u.htm

УДК 331.56:058.244

Пушкар М.Г.,
к.е.н., доцент кафедри економіки, організації і планування в АПК,
Тернопільський національний економічний університет

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Постановка проблеми. Зайнятість населення – ключове поняття теорії та практики соціально-трудових відносин. Вона, як ні одне інше явище, найбільш повно відображає поєднання інтересів двох основних суспільних груп населення – найманих працівників та роботодавців. Суперечливий характер цих інтересів обумовлює постійні проблеми у сфері зайнятості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти питань зайнятості сільського населення розглядали В.С. Дієсперов, Ю.Е. Губені, Д.Ф. Крисанов, Е.М. Лібанова, В.П. Рябоконь, І.В. Хлівна, К.І. Якуба та ін. Однак, цілий ряд проблем, пов'язаних із відносинами зайнятості у сільській місцевості, спонукає до все нових і нових наукових їх досліджень. Особливо це стосується законодавчої регламентації окремих питань зайнятості населення у сільській місцевості.

Постановка завдання. Метою нашої наукової розробки є дослідження правових норм зайнятості сільського населення, виокремлення проблем у відносинах зайнятості та розгляд шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Зайнятість населення характеризують, застосовуючи сукупність кількісних та якісних параметрів, серед яких одним з основних виступає показник рівня зайнятості. На сільських територіях Тернопільської області він складає сьогодні понад 93% (табл. 1), тобто, є досить високим: його значення по області загалом становить понад 55%, а по Україні – біля 60% [4].

По теорії, на основі такого показника зайнятості населення можна зробити висновок, що: а) сільський ринок праці багато досконаліший від загальнодержавного; б) на сільських територіях нема особливих проблем із працевлаштуванням; в) біля 93% сільського населення зайнято у виробничій сфері сільських територій, отже, має економічні підстави для одержання доходів якщо не на рівні середньомісячної оплати в економіці області (1412 грн. у 2009 р.; 1659 грн. у 2010 р.; 1871 грн. у 2011

р. – [7, с.306]); в сільському господарстві області (відповідно 1075 грн., 1314 грн., 1606 грн.), то хоч би на рівні мінімальної заробітної плати в країні (від 869 грн. на 1 січня 2010 р. до 922 грн. на 31 грудня 2010 р.). Разом з тим, за статистичною інформацією, доходи 26,8% сільського населення області у 2010 р. становили до 660 грн., 29,3 % – від 660,1 грн. до 840 грн. в місяць, доходи ще 20,1% населення від 840,1 грн. до 1020 грн. З огляду на те, що середній розмір місячної пенсії пенсіонерів в області у 2009 р. становив 829,6 грн., 2010 р. – 950,3 грн., у 2011 р. – 1035,1 грн. [7, с.310], доходи до 660 грн. отримує зайняте сільське населення працездатного віку.

Таблиця 1

Зайнятість економічно активного населення Тернопільської області на сільських територіях*

Показник	Рік			2011 до 2009, %
	2009	2010	2011	
1. Економічно активне населення у сільській місцевості, тис. осіб	260,6	269,6	272,7	104,6
2. Всього зайнято економічно активного населення у сільській місцевості, тис. осіб	243,7	250,3	254,9	104,6
в т.ч.				
3. Рівень зайнятості сільського населення, %	93,5	92,3	93,5	-

*За даними: [5, с.287; 6, с.282; 7, с.273]

Пояснює таку високу зайнятість сільського населення правова інтерпретація понять «зайнятість населення» та «зайняте населення» в Законі України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 № 5067-VI. Як відомо, вона здійснена у відповідності до рекомендацій Міжнародної організації праці (МОП). При цьому зайнятість населення виступає як не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у інших суб'єктів господарювання, у тому числі безоплатно.

Однак МОП розробила свої рекомендації без врахування особливостей організації життєдіяльності сільського населення України. І такий критерій віднесення населення до числа зайнятого, як зазначена у Законі відповідна діяльність, виявляється недостатнім в умовах нашої країни. Адже до числа зайнятого населення, серед багатьох різних категорій осіб, попадають і всі без винятку члени особистих селянських господарств [3]. В умовах галузевої структури господарства сільських територій вони складають переважачу частину зайнятого населення.

Особисті селянські господарства – специфічна форма господарювання, характерна для країн – членів колишнього СРСР. Держава за роки реформ, незважаючи на те, що вони формують переважачу частку продукції сільського господарства (у 2011 р. – 55,3%, в т.ч. рослинництва 45,8%, тваринництва – 81,8% [7, с.103]), а також незважаючи на численні науково обґрунтовані рекомендації вітчизняних вчених, не створила належних економічних відносин для ефективного їх функціонування.

Хоч Законом України «Про зайнятість населення» (розділ IV, ст. 24) передбачено створення умов для самозайнятості населення та підтримки підприємницької ініціативи [3], сьогодні, по-суті, відсутні дієві стимули до ефективного ведення особистого господарства. Систему заготівель продукції з врахуванням інтересів селян так і не створено. Тому, в умовах недостатньої транспортної доступності багатьох сіл (насамперед, значної їх віддаленості – на 38 -56 км - від міських поселень – потенційних місць збуту виробленої продукції; наявності на території більшості сіл лише автомобільних доріг та незадовільного їх стану тощо), обмеженості попиту на сільськогосподарську продукцію зі сторони населення невеликих міст області особисті господарства набувають переважачих ознак натурального господарства, селяни мають обмежені можливості щодо одержання доходів у грошовому вигляді. Відсутні державні дотації для технічного та технологічного оновлення виробництва в особистих селянських господарствах; нарощування обсягів виробництва продукції тощо.

Зайнятість в особистих селянських господарствах тої частини сільського населення, яке не має підстав для одержання заробітної плати або соціальних виплат типу пенсій, за зазначених вище умов забезпечує мізерну грошову масу та обмежену його платоспроможність. Це рівнозначне позбавленню селян доступу не тільки до необхідних дороговартісних предметів споживання типу комп'ютерної, електронної побутової техніки, автомобілів тощо, але і до більшості товарів першої необхідності, освітніх послуг, медико-санітарної допомоги, яка на всіх її рівнях, по-суті, оплачується пацієнтами.

Мовою Закону України «Про зайнятість населення» (розділ I, ст.1), якщо діяльність не забезпечує населенню засобів до існування, це населення класифікується як безробітне [3]. У зв'язку з цим значна частина економічно активного сільського населення знаходиться сьогодні у досить складному становищі.

Трудова ж міграція не можлива. Адже сьогодні на сільських територіях переважно проживають ті, хто позбавлений територіальної мобільності (прив'язка до місць проживання або житлом, або іншими питаннями сімейними питаннями – необхідність утримання літніх (або хворих) родичів і т.п.).

Наявність статусу зайнятого фактично позбавляє зайняте населення ряду можливостей виходу із такої складної ситуації. Неможливою є реєстрація в центрах державної служби зайнятості та отримання відповідних соціальних пільг. Серед останніх – отримання особами, старшими від 45 років (за певних умов) ваучера на навчання (перепідготовку, спеціалізацію, підвищення кваліфікації за професіями та спеціальностями для пріоритетних видів економічної діяльності), оплаченого за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, з метою зміцнення конкурентоспроможності [3].

Реалізація права самостійного вибору професії чи спеціальності для перепідготовки або підвищення кваліфікації з переліку професій (затверджено Кабінетом Міністрів України), передбаченого Законом «Про зайнятість населення України», дала би частині сільського населення можливість пристосуватися до попиту на кваліфікацію на сільському ринку праці [3]. Адже, як відомо, серед особливостей останнього - зменшення загального попиту на робочу силу та переважання в структурі такого попиту частки попиту на високопрофесійну, кваліфіковану робочу силу, що обумовлене зростанням технічного та технологічного рівня виробництва; зменшення обсягів затрат людської праці у зв'язку із впровадженням новітніх технологій виробництва продукції та ін.

Зазначена у Законі України «Про зайнятість населення» правова інтерпретація поняття зайнятості населення не забезпечує спрямування явищ зайнятості як на економічне зростання сільських територій, так і на покращення життєдіяльності сільського населення. Вона обумовлює значне викривлення інформації про реальну зайнятість сільського населення. Задекларований урядом рівень зайнятості сільського населення, як і населення країни загалом, є досить високим, а рівень безробіття – низьким, на основі цього робляться висновки про задовільний стан ринку праці, про значні досягнення держави в сфері соціально-трудових відносин і т.д.

Віднесення всіх членів особистих селянських господарств до числа зайнятих закладає потужні основи під поглиблення і без того значних відмінностей між рівнем життя міського та сільського населення, веде до подальшого загострення соціально-економічних проблем українського села, зокрема, до остаточного зубожіння сільського населення та інших негативних наслідків. Особливо необхідно звернути увагу на неухильне, починаючи із 2002 року, скорочення чисельності сільського населення області [7, с. 255], яке в значній мірі обумовлене і недостатньою зайнятістю сільського населення.

На нашу думку, критерії віднесення працюючих членів особистих селянських господарств до числа зайнятого населення повинна бути прив'язані до проблем розвитку сільських територій.

Зайнятість населення на сільських територіях необхідно розглядати не лише як необхідну умову життєдіяльності населення, але, насамперед, як засіб збереження сільських територій, використання їх потенціалу для розвитку країни, для зміцнення її національної безпеки.

У зв'язку з цим підставою віднесення селян до числа зайнятих повинна бути діяльність в особистих селянських господарствах (з огляду на ресурсний потенціал особистих господарств та їх роль у розвитку аграрної економіки), яка забезпечує грошові доходи (а не просто доходи) на рівні середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві. Зайнятість, яка забезпечує доходи менших розмірів, слід класифікувати як часткову зайнятість.

Висновки з даного дослідження. Особисті селянські господарства – по теорії, найбільш доступна організаційна форма зайнятості населення на сільських територіях, тому держава повинна використати їх трудоаспектний потенціал.

Створення реального дієвого механізму включення особистих селянських господарств у систему соціально-трудових відносин пов'язане із забезпеченням державою необхідних економічних умов їх функціонування, збільшенням їх доходності та рівня індивідуальних доходів селян на рівні середньомісячної заробітної плати в галузі сільського господарства.

Література

1. Величко О.В. Перспективи зайнятості населення сільських територій [Електронний ресурс] / О.В. Величко. – Режим доступу: – http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/hvnau_eamb/2011_163_2/11vov.pdf.
2. Корба В.В. Аспекти соціально-економічного розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / В.В. Корба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/vldau/APK/2012_19_2/files/12kvvora.pdf
3. Про зайнятість населення України. Закон України від від 5 липня 2012 № 5067-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
4. Рівень зайнятості населення за регіонами у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/rp/rp_reg/reg_u/rzn_2012_u.htm
5. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2009 рік. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області. – 2010. – 463 с.
6. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2010 рік. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області. – 2011. – 463 с.

7. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2011 рік. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області. – 2012. – 463 с.

8. Хлівна І.В. Зайнятість, як індикатор розвитку сільських територій та рівня життя селян [Електронний ресурс] / І.В. Хлівна. – Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.3/224.pdf>

УДК 331.101.1

Стец І.І.,
к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій
Тернопільський національний економічний університет

ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Інноваційна економіка, основу якої складають високотехнологічні, наукомісткі виробництва, вимагає інтелектуалізації персоналу, скорочує частку непрофесійної праці, змінює професійну і кваліфікаційну структуру ринку праці. Ефективно організовані і належним чином керовані процеси створення, накопичення, використання й відтворення інтелектуальної складової трудового потенціалу утворюють базу для створення довгострокових конкурентних переваг підприємства і підвищення його стійкості. Для ефективного управління зазначеною складовою на рівні підприємства необхідно є розробка відповідного організаційно-економічного інструментарію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних і прикладних питань управління інтелектуалізацією персоналу та дослідженню її впливу на ефективність діяльності підприємства внесли вітчизняні і зарубіжні дослідники: М. Бухалков [1], Б. Генкін [2], В. Глухов [3], А. Жернова [5], А. Мартинов, С. Дятлов, Т. Орлова, В. Яковлева та багато інших. Водночас, недостатньо досліджені питання відтворення інтелектуальної складової трудового потенціалу підприємства як основи ефективності управління персоналом сучасної організації.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем відтворення інтелектуальної складової трудового потенціалу, обґрунтування необхідності створення умов для розширеного відтворення робочої сили сучасних промислових підприємств, напрямів вдосконалення якісних характеристик персоналу на основі його інтелектуалізації, підвищення ефективності інтелектуальної праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. У даний час основою розвитку інноваційної економічної системи є створювані державою і національно орієнтованим бізнесом системи використання і відтворення знань, які утілюються в інноваціях і слугують ресурсом сучасного господарського розвитку. У сучасних умовах і на найближче майбутнє інтелектуальна форма капіталу є єдиним чинником виробництва, розвиток якого має необмежений ресурс як за якісно-кількісними, так і за часовими параметрами. Інтелектуальна складова трудового потенціалу – це сукупність професійних знань, навиків, творчих здібностей, об'єктів інтелектуальної власності, які використовуються у всіх видах економічної діяльності і стають джерелом додаткових прибутків (інтелектуальна рента, роялті, паушальні платежі), забезпечуючи стійкі ринкові перспективи і конкурентні переваги персоналу, підприємству, суспільству. У структурі персональної інтелектуальної складової трудового потенціалу працівників-інноваторів можна виділити такі складові: професійні знання і навички, творчі здібності, об'єкти інтелектуальної власності і закріплені права на неї, інноваційна активність (рис. 1).

Всі ці елементи мають внутрішню структуру, ефективність, а, отже, і вартість, яка не піддається оцінюванню на основі суми окремих елементів. До прикладу, сукупність працівників формує організаційну культуру, яка може впливати на окремих співробітників і на організацію в цілому різним чином.

Розвиток інтелектуальної складової трудового потенціалу відбувається за допомогою отримання нових знань, поступом від простих знань до наукових, а знання перетворюються на інтелектуальний продукт і потім – на інноваційний продукт. Таким чином, в процесі відтворення інтелектуальної складової трудового потенціалу відбувається комплексний інноваційний розвиток підприємства.

Якість інтелектуальної складової трудового потенціалу працівника виявляється в сукупності його індивідуальних здібностей, існує виключно в персоніфікованих формах і є надбанням індивідуума. Чинниками формування інтелектуальної складової трудового потенціалу, які сприяють його функціонуванню є: рівень освіти; нематеріальні активи: інтелектуальні здібності, інтелектуальний потенціал, інформаційні ресурси, інтелектуальна власність; фінансовий капітал і досягнення інноватора, його творча активність; нові технології.